

“Geçmişi Geri Almak!”: Feminist Arşivciliği Parantezden Çıkarmak

“Taking Back the Past!”:
Moving Feminist Archiving Beyond Parentheses

Yonca Güneş Yücel

İstanbul Gelişim Üniversitesi

“(...) esas tartışma “temsili” bir şekilde arşivde yer almak değildir, hangi bağlamda yer alındığı mesele edilir. Kadınların belgeleri çoğu zaman “yardımcı” ya da “ek” kategorilerde muhafaza edilirken, feminist arşivcilik, bu belgeleri merkeze taşıyarak tarih anlatısının katmanlı oluşuna işaret eder.”

Başlarken

Tanya Zanish-Belcher ve Anke Voss’un editörlüğünde yayımlanan *Perspectives on Women’s Archives*¹ (Kadın Arşivlerine Dair Yaklaşımlar), kadın arşivleri üzerine hem kuramsal hem de pratik düzeyde kapsamlı bir değerlendirme sunuyor. 20. yüzyılın sonlarında kadın koleksiyonları ve arşivlerini konu alan başat çalışmaları genel okuyucu için buluşturuyor. Derleme feminist epistemoloji, eleştirel tarihyazımı ve arşiv kuramını bir araya getirerek, arşivlerin toplumsal bellek ve temsil politikalarındaki rolünü yeniden düşünmeye, hatta tesis etmeye çağırıyor. Yazının başında kitabın feminist epistemoloji, kesişimsellik ve alternatif arşiv pratikleri alanındaki literatüre değerli ve kalıcı bir katkı sunduğunu söylemekte bir beis görmüyorum. Neden? Çünkü kitabın, belleğin kim tarafından üretildiğini sorgulayan ana argümanı, okuyucuyu hızlıca, tarihsel olarak arşivlere yönelen radikal bir eleştiriye taşıyor. 1960’larda kadın hareketinin yükselişiyle gelişen kadın-merkezli tarihyazımı, arşivlerin kadın tarihine ait belgeleri toplama sorumluluğunu ve “benim deneyimim önemlidir” şiarını esas alarak dönemin aktivist arşiv anlayışını şekillendiriyor.

Elbette ki feminist tarihyazımı tüm ömrünü bu soruyu çeşitli şekillerde sormaya adanmış. Çünkü arşivler, büyük oranda kitapta da bahsi geçtiği gibi devlet kurumları, üniversiteler gibi egemen aktörler tarafından oluşturuluyor. Dolayısıyla bu soru hem çok kadim hem de güncel bir soru olarak yeniden ve yeniden kurgulanmayı, formüle edilmeyi sürdürecektir. Yine uzun süre arşiv sistemlerinin dışında bırakılanlara yüzünü dönen feminist arşivcilerin bu boşluğu hem ortaya koymak hem de bu eksiğin, yokluğun devamlılığına bir son vermeye yönelik çabası sürecektir.

Kitabın girizgâhında bahse konu olan kadın arşivciliğinin tarihsel gelişimi, hem ABD’deki feminist hareketin evriminde hem de arşivcilik disiplininin kendi iç evriminde ele alınıyor. Editörler, kadın arşivlerinin kuruluş motivasyonlarını, arşivcilerin ve tarihçilerin, aktivistlerin rollerini ve bu rollerin zamanla nasıl değiştiğini irdeliyor. Kadın arşivlerinin ve koleksiyonlarının tarihi, bunların Amerikan kültürel ve toplumsal gelişmeleriyle bağlantısı aktarılırken kadınların deneyimlerini arşivlemenin yalnızca tarihsel bir geri kazanım değil aynı zamanda kimlik, güçlenme ve topluluk inşası için de önemli olduğu vurgulanıyor.

Özellikle 1970’lerde ikinci dalga feminizmin etkisiyle kadınların belgelerinin toplanması ve korunması, politik

1. Tanya Zanish-Belcher ve Anke Voss, ed., *Perspectives on Women’s Archives* (Chicago: Society of American Archivists, 2013).

bir eylem olarak görülürken; son otuz yılda profesyonel arşivciliğin teknik standartlara ve kurum içi düzenlemelere yoğunlaşmasının tarihçilerle, aktivistlerle kurulan yaratıcı, canlı ilişkinin zayıflamasına neden olduğu belirtiliyor. Sözü edilen yaratıcı ilişki feminist tarihçiler ve arşivciler arasında kurulan, kaynakların bulunması ve korunmasını sağlayan birlikte çalışma deneyimlerini içeriyor. Ancak arşivciliğin kütüphanecilik ve bilgi yönetimine yönelmesinin, tarihsel anlatı boyutunu zayıflatan bir dönüşümü de beraberinde getirdiği tanımlanıyor. Öyle ki bu dönüşen duruma karşı yeniden işbirliğini de kapsamına alan konferanslar, ortak hibe projeleri ve iletişim ağları öneriliyor.

Kitaptaki bu açılış, feminist hareket ile arşivcilik disiplininin hem birbiriyle hem de ayrı ayrı tarihsel evrimleri hakkında düşünmeyi sağlayan bir perspektif sunuyor. Editörlerin, 1960-70'lerde, Gerda Lerner, Anne Firor Scott ve Carroll Smith-Rosenberg gibi öncü tarihçilerin kadınların tarihini "ek parantez" olarak değil, tarihsel anlatının asli unsuru olarak konumlandırması, Lerner'in "bütünsel tarih" (total history) kavramsallaştırmasında doğrudan karşılık buluyor. Kadınların deneyimlerinin yalnızca kadın hareketi bağlamında değil, genel tarihsel süreçlerin ayrılmaz bir parçası olarak ele alınması anlamına gelen bu yaklaşım, hem arşiv kuramının hem de feminist tarihyazımının evrimi olarak okunmaya açık. Kadın tarihi, kadın hareketinin politik ivmesiyle yeni sosyal tarih yöntemlerinden beslenerek telafi edici bir pratiğe yöneldi. Kadınlara dair belgeleri bulma, listeleme ve koruma yoluyla kadınların katkılarını görünür kıldı. Gerda Lerner yazısında, kadınların farklılıkları (ırk, etnisite, cinsellik) üzerine odaklanmanın gerekliliğini vurgular; ancak peşi sıra, hâlâ birçok dönemin ve grubun belgelenmediğini de söyler. Ona göre kadınlar hak ettikleri tarihsel alana tam olarak sahip olamamıştır. Beth Myers'in arşivcilerin daha iyi toplama, betimleme ve erişim sağlama sorumluluğu vurgusu bu açıdan önemlidir. Teknolojinin, yurttaş arşivciliğinin ve kapsayıcılığın meslek için giderek önem kazandığını belirtir. Dolayısıyla kadın arşivleri, hem tarihsel kaydın korunmasında hem de tüm arşivcilik mesleği için özgün bir gereklilikle, örnek oluşturma konusunda bugün de kritik bir işlevdedir.

Direnge Bir Retorik: Epistemolojik ve Politik

"Geçmişimizi Geri Almak" bölümü, bu evrimin kritik pratiğine ilişkin çokça örnek uygulamaya yer vermiş. Örneğin, "Hinding Guide"² ABD'de kadınlara ait koleksiyonların sistematik olarak belgelendiği kapsamlı bir rehber.

Bu kaynak, araştırmacıların farklı eyaletlerdeki kadın belgelerine erişimini mümkün kılıyor. Deborah Gray White ve Audrey McCluskey, Afro-Amerikan kadınların belgelenme sürecinde görünmez kıldığını ve arşivlerde yeterince temsil edilmediğini vurgular. Bu ihtiyaçla 1970'lerde Afro-Amerikan kadınlar, kendi tarihlerini bizzat yazma isteğiyle sözlü tarihe yönelir ve bu yöntem kayıp deneyimlerin kaydında kritik bir rol oynamıştır. Darlene Clark Hine'in "Black Women in the Middle West" projesi bu bağlamda önemli bir girişimdir. Andrea Hinding editörlüğünde hazırlanan *Women's History Sources* (1979) kadın tarihine dair kaynakların varlığını ortaya koyar ancak özellikle renkli kadınlara dair kayıtların yetersizliğini de gözler önüne serer. Bu anlamda Afro-Amerikan Kadın Koleksiyonları, Sivil Haklar Hareketi'ne katılan siyah kadınların mektupları, kişisel notları, fotoğrafları ve örgüt belgeleri, hem topluluk arşivlerinde hem de üniversite koleksiyonlarında koruma altına alınıyor. Kadın işçi hareketi arşivleri de benzer şekilde grev belgeleri, sendika toplantı tutanakları, kadın liderlerin kişisel yazışmalarının yer aldığı birer geçmiş tutamacı. Dolayısıyla kadınların tarihi anlatıya dahil edilme ve asli unsur kılınma süreçlerinin temelindeki epistemolojik ve politik tartışmalar direngen bir retorikle tanımlanıyor. Kitabın genelinde tanık olduğumuz bu retorik, kuramsal olarak feminist tarihyazımı ile pratik olarak koleksiyon geliştirme stratejilerini birçok odakta birleştiriyor. Arşivciyi yalnızca belge toplayıcısı, derleyicisi ya da "gözetmeni" olarak değil; aynı zamanda hangi belgelerin tarihsel değer taşıyacağına karar veren aktif bir özne olarak yeniden kurguluyor.

Bakıldığında bu öznelik, kitabın ikinci bölümünde yeniden üretim alanını genişleten bir kavram olarak ortaya konuluyor. Arşivlerde kadınlara dair belgelerin tarihsel olarak kamusal alan belgelerine kıyasla daha az değerli görülmesini, yer bulmakta karşılaştığı zorlukları ve buna karşılık geliştirilen yaratıcı çözümleri tartışıyor. Özel ve aile belgeleri, dini toplulukların kayıtları, LGBTQ+ topluluklarının arşivleme deneyimleri gibi farklı ve çeşitli örnekler üzerinden arşivlerin mutlak, normatif yapıları büyük oranda sorgulanıyor. Arşivlerin ideolojik filtreleri üzerine düşünmeye etkili olan bir zemin sunuyor.

1990'larda birçok kadın arşivinin kurulmasına yol açan feminist-arşivci işbirlikleri, kadın deneyimlerinin önemini büyük oranda kanıtlama çabasını yansıtır. Aile belgelerinin kadınları görünür kılacak biçimde yeniden yorumlanması, sözlü tarih projeleri ve toplumsal cinsiyet deneyimlerinin belgelenmesi öne çıkar. Kären Mason ve Tanya Zanish-Belcher, kadın arşivlerinin varlığı üzerine felsefi tartışmayı sürdürür: Bu tür arşivlere ihtiyaç kalmayacak bir gün gelecek mi? sorusuyla arşivi ontolojik bir tartışmanın içinde kurgular.

2. Bkz. Andrea Hinding, ed., *Women's History Sources: A Guide to Archives and Manuscript Collections in the United States*, 2 cilt (New York: R. R. Bowker LLC, 1979).

Susan Tucker aile hikâyelerini, nakış ve albümler aracılığıyla kadınların hafıza oluşturmadaki rollerini inceler. Fernanda Perrone, kadın tarikatlarının arşivlerini örnek göstererek bu önemli ama genellikle görmezden gelinen kaynakları gündeme getirir. Mary Caldera ise LGBT topluluklarının oluşturduğu taban arşivlerini inceler; bu arşivlerin tutkuyla korunmasına karşın profesyonel destek eksikliğini ve gizlilik sorunlarını tartışır. Tanya Zanish-Belcher ise belgeleme eksikliğini ele alarak yaratıcı belgeleme stratejilerine çağrı yapar.

Bakıldığında Susan Tucker'ın aile hikâyeleri, Fernanda Perrone'nin dini kadın topluluklarının manastır defterleri, rahibelerin günlükleri, cemaat kayıtları üzerine arşiv araştırmaları gündelik yaşamın da tarihe dahil olmasını sağlayan örneklerden sadece birkaçı. Bu uygulama örnekleri hem toplumsal belleği hem temsil alanının genişliğini gösterir. Temsil politikalarını yeniden tanımlamanın önünü açar. Çünkü esas tartışma "temsili" bir şekilde arşivde yer almak değildir, hangi bağlamda yer alındığı mesele edilir. Kadınların belgeleri çoğu zaman "yardımcı" ya da "ek" kategorilerde muhafaza edilirken, feminist arşivcilik, bu belgeleri merkeze taşıyarak tarih anlatısının katmanlı oluşuna işaret eder. Kitaptan bir örnekle Afro-Amerikan kadın koleksiyonlarının, sivil haklar hareketi belgelerinin ayrı/ek bir parçası olarak değil hareketin gövdesinin kurucu unsuru olarak konumlandırılması temsil yorumunun önemi ve keskinliğini gözler önüne serer.

Bir taraftan da Mary Caldera'nın LGBTİ+ belgeleri özelinde yakaladığı, genel feminist arşivciliğin hızla etik meseleleri arasına girecek nüansları gösterir: Şiddet görmüş kişilerin tanıklıklarının dijital ortamda yayımlanmasında rıza ve anonimlik protokollerinin uygulanması. Burada neyin görünür, filtrelenir, sansürlenir ya da değerli olduğu muhakemesinin ideolojisi, feminist epistemolojinin "bilgi üretiminde konum" (standpoint) yaklaşımını arşivcilik pratiğine uygulanmasıdır. Yani belge üreticisinin toplumsal, sınıfsal, kültürel konumu, belgenin nasıl sınıflandırıldığı ve erişime açıldığı üzerinde her daim belirleyici oluşunun, dışarda bırakılanın hayatta kalma direnciyle nasıl bir tartışmada olduğu gözler önüne serilir.

Feminist Arşivciliğin Kolektif Bellekle Muhasebesi

Kadınların deneyimlerini belgelemenin bin bir yolu dikkate alındığında direksiyonu kilitlemeyen, manevra alanı geniş bir sürüş dikkati çekmektedir. Kadınların örgütlü mücadeleleri, bir tarafıyla da alternatif bilgi üretim biçimlerinin nasıl belgelendiğini gösterir. Kitapta kurumsal arşivler ile topluluk temelli arşivler arasındaki farklar, pratik ve politik bakımdan detaylıca tanımlanıyor. Bu farklılık feminist arşivcilik pratiğinin

kurumsal ve yerel ölçeklerde değişen uygulama ve pratiklerine derinlik kazandırıyor.

Kurumsal arşivler (örneğin üniversiteler), devamlılığın ve korumanın sağlanması bakımından güçlü taraflarıyla, ancak toplulukla doğrudan temaslarının sınırlı oluşuyla açıklanıyor. Topluluk temelli arşivler ise kurumsal arşivlere kıyasla (örneğin yerel kadın merkezleri, feminist kolektifler) çok daha esnek, kapsayıcı ve katılımcı olarak betimleniyor. Örneğin ABD Kongre Kütüphanesi'nde kadın koleksiyonları için erişim politikaları geliştirilmektedir, Afro-Amerikan kadın öğrencilerin ve akademisyenlerin belgelerini derleyen projelerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Bu kurumsal işbirliğine dayalı çalışmalar kadar farklı yerellerden, bölgelerden feminist hareket deneyimlerine dair belgeler de kayda geçmektedir. Yazının başında da söz edildiği gibi 1970'li ve 80'li yılların kadın örgütlerinin hafızasını kayda geçirmek -örgütlenme pratiklerini, karşılaştıkları devlet şiddetini, dayanışma biçimlerini, travma, yas ve umudu aynı anda taşıyan belgeler aracılığıyla görünür kılmak-kolektif belleğin feminist bir metodolojiyle nasıl inşa edildiğini gösteriyor. Virginia Corvid'in kadın fanzineri üzerine yaptığı arşiv çalışmaları; punk ve lezbiyen topluluklarının kendi "karşı-kamusal alan" üretimlerini belgeleme girişimleri olarak "katılımcı arşivcilik" (participatory archiving) kavramını öne çıkarıyor. Burada belgeler yalnızca arşivci tarafından toplanmıyor; topluluk üyeleri de bu arşivlerin genişletilmesinde aktif ve karar verici konumda yerini alıyorlar.

Kitapta yer alan makaleler arşivleri, genel geçer anlayışta yer bulan, belgelerin muhafaza edildiği fiziksel, teknik altyapısı olan mekânlar olarak değil çeşitli güç ilişkilerinin yeniden üretildiği; hangi, ne tür anlatıların korunacağına, görünür kılınacağına ya da dışarda bırakılacağına, görünmez kılınacağına karar verilen politik alanlar olarak ele alıyor. Bununla birlikte oldukça basit ve yanıltması zor soruları gündeme getiriyor. Örneğin çevrimiçi feminist ağlar, dijital platformlarda kurulan dayanışma grupları ya da uluslararası çevrimiçi kampanyalar, arşivciliğe yeni bir boyut kazandırıyor. Bu grupların ürettiği belgeler ve dijital hafıza pratikleri yerellikten kopuk görünebilir (çünkü coğrafi sınırları aşar) ama aynı zamanda yeni türden bir "yerellik" yaratır (örneğin sadece çevrimiçi etkileşimlerle kurulan bir toplulukta). Dolayısıyla yerellik artık sadece coğrafi ya da fiziksel mekâna değil, aynı zamanda dijital mekânlarla da işaret etmektedir. Tarihsel değer ise, bu çevrimiçi belgelerin nasıl korunacağı, hangi formatlarda sürdürülebileceği ve kimin erişimine açık olacağına bağlı olarak yeniden tanımlanmayı bekler. Bu girişimler, elbette ki büyük oranda çeşitli şekillerde marjinalleştirilmiş toplulukları, grupları güçlendirir; fakat kaynak desteği ve profesyonel destek eksikliği, kalıcılıklarına ilişkin riskler devam eder.

Kitabın ana kuramsal çerçevesini, Joan Scott'un toplumsal cinsiyetin tarihyazımındaki kurucu rolüne dair analizine dayandığını söyleyebiliriz. Yine benzer bir şekilde Verne Harris'in arşivlerin iktidar yapılarıyla ilişkisi, kitapta sıkça referans verilen kuramsal çerçeveler arasındadır. Arşiv ve toplumsal cinsiyet kesişiminde yer alan kuramsal çalışmaların önemli bir kısmının kurucu roller, iktidar yapıları ve bunlar arasındaki ilişkiler üzerine inşa edildiği malumumuz. Hem bilgi üretim süreçlerinin her zaman belirli bir konumdan ve güç ilişkileri bağlamında şekillendiğini vurgular, yineler hem de arşivcilikte nesnellik iddiasının yerini konum farkındalığı ve etik sorumluluk ilkelerine bırakmasının gerekliliğine zemin yaratır. Bunu Michelle Caswell'in "karşı-arşiv" (counter-archive) kavramı büyük oranda tanımlar. Resmi ya da anaakım kurum ve kavrayışların dışında oluşan, "marjinalleştirilmiş" grupların kendi anlatılarını ürettiği, görünür kıldığı arşiv pratiklerini tanımlamada oldukça elverişlidir. Ancak "karşı-arşiv" in politik potansiyeli güçlü bir şekilde sunulsa da pratikte bu arşivlerin devam etme, yaşatılma sorunları, finansman bağımlılıkları ve dijitalleşme süreçlerinde yaşanan teknik/etik ikilemler yeterince tartışılmamaktadır. Derlemede, özellikle üçüncü bölümde yer verildiği üzere kadın odaklı kayıt tutmanın yöntemlerini genişleterek koleksiyon geliştirme, araştırma kullanımı ve sözlü tarihin rolü etrafıca tartışılır. Örneğin Taronda Spencer, siyahi kolej ve üniversitelerin (HBCU) Afrika kökenli Amerikalı kadınların belgelenmesindeki özel rolünü aktarır. Janice Ruth, Kongre Kütüphanesi'ndeki kadın koleksiyonlarının paylaşılmasında kataloglama, konu rehberleri ve yeni teknolojilerin önemini vurgular. Danelle Moon, bölgesel düzeyde feminist hareketin belgelenmesini örnekler. Virginia Corvid, fanzinlerin kişisel ve politik deneyimleri belgelemedeki yaratıcı rolünü tartışır. Fanzinler, düşük maliyetli üretimleriyle "hiper-yerelliği" öne çıkararak kadınların yaşadıkları mekânlara özgü bakış açılarını ve kişisel deneyimlerini büyük oranda belgeler. Ancak geleneksel arşivleme anlayışlarıyla çeşitli şekillerde tehdit altındadır da. Burada arşivci için kritik olan tutum kolay erişilenleri değil, kaybolma riski yüksek olan özgün ve yerel belgeleri keşfetmek, kurtarmak ve korumaktır.³

Köklü kurumsal arşivlerin feminist müdahalelerle nasıl dönüştürüldüğüne dair bu örneklerin zenginliği ve çeşitliliği "karşı-arşiv" yaklaşımlarının dönüştürücü bir gelişim hattı inşa ettiğini gözler önüne sermektedir. Örneğin Sophia Smith Collection'da, kataloglama standartlarının toplumsal cinsiyet bakımından kör nok-

taları belirlenirken ya da kadınların katkıları anahtar kelimeler üzerinden kayıt altına alınırken eleştirel arşiv kuramının ve yaklaşımının pratik yansımaları somut olarak ortaya konulabilmektedir. Bir diğer örnekte, Maryland Üniversitesi Women's Studies Special Collections'da, kadın hareketi belgelerinin sergilenme biçimleri feminist kuramla uyumlu olacak şekilde yeniden düzenlenebilmektedir. Bu somut hamlelerin dönüştürücü niteliği etkileyici olmakla ve "başarılı" bulunmakla birlikte politik kısıtlılıklarla, kurumsal dirençlerle başa çıkmaya ilişkin zorlayıcı edimler içermektedir. Zorlayıcı edimler derken feminist sergileme pratiklerinin hayata geçirilmesi sürecinde karşılaşılan dirençleri aşmak için verilen yoğun çabaları düşünebiliriz. Örneğin, kurumsal tarafsızlık ve nesnellik iddialarına karşı feminist perspektifin meşruluğunu savunmak, yönetim ve bağışçıların politik baskılarına rağmen belgeleri görünür kılmak için riskli inisiyatifler almak, arşivciliğin yerleşik normlarıyla feminist bağlamsallık anlayışını uzlaştırmak üzere yaratıcı sınıflandırma ve sergileme yöntemleri geliştirmek bu edimlerin başlıcalarıdır. Kısacası, feminist kuramı kurumsal alana taşımak, yalnızca belgelerin yeniden düzenlenmesi değil, aynı zamanda sürekli müzakere, savunuculuk ve dönüştürücü pratikler geliştirmeyi zorunlu kılar. Bu anlamda Lesbian Herstory Archives, Women's Liberation Movement Oral History Project gibi topluluk temelli arşivler, ısrarla katılımcılığın ve özerkliğin, bir diğer deyişle gönüllülüğün ve hiyerarşi kurmayan bir yapılanmanın önemini vurgulamaktadır.

Ayrıca kitabın girişinde, topluluk temelli arşivlerin (community archives) yükselişi altı çizilerek vurgulanıyor. Kadın ve LGBTİ+ koleksiyonlarının yalnızca devlet ya da üniversite arşivlerinde değil, bağımsız feminist örgütler ve yerel gruplar aracılığıyla da korunduğu belirtiliyor. Bu, feminist arşivciliğin hem profesyonel standartlara dayalı hem de politik topluluk deneyimleriyle iç içe geçen iki yönlü bir çehresinin olduğu ortaya konuluyor.

Perspectives on Women's Archives, genel anlamıyla feminist epistemoloji ile arşiv kuramını sahadaki uygulamalarla konuşturarak hem kurum hem de topluluk temelli modellerden zengin örnekler sunuyor. Bu örnek deneyimlerin ortaklaşan en güçlü yönü, feminist arşivciliği teknik bir uzmanlık alanı değil toplumsal adalet mücadelesinin parçası olarak konumlandırması. Bununla birlikte, kesişimsel temsil eksikleri, karşı-arşivlerin yapısal zorlukları ve özellikle üniversite ve yerel kadın örgütleri işbirliklerindeki hibrit modellerdeki güç dengesizlikleri aynı noktada düğümleniyor. Bu düğümü çetrefilli hale getiren bağlam topluluk katılımının "gerçekten" yatay mı yoksa sembolik mi olduğu gibi kritik sorulara karışıyor olması. Bu yönüyle bu sorular yalnızca arşivcilere değil kadın tarihi, toplumsal bellek çalışmaları ve sosyal hareket araştırmaları alanında da yankılanıyor. Toplumsal bellek yalnızca geçmişi kaydetmekle ilgili değil,

3. Elizabeth A. Myers, "I Am My Sister's Keeper: Women's Archives, a Reflection," içinde *Perspectives on Women's Archives*, der. Tanya Zanish-Belcher ve Anke Voss (Chicago: Society of American Archivists, 2013), 433-445.

bugünün mücadelelerini de şekillendirdiği için bellek üretiminin politik sonuçları var. Bu nedenle kitapta yer aldığı şekliyle feminist arşivcilik, yalnızca akademik bir uğraş değil aynı zamanda politik bir pratik olarak görülüyor; kimin gelecekte hatırlanacağı, kimin unutulacağı üzerine bir mücadele. Arşivde var olmak, bir grubun kamusal alanda “var” sayılmasının temel yollarından biri olarak işlev görüyor.

Feminist Arşivciliğin Toplumsal Belleği Dönüştürme Potansiyeli

Derlemenin özellikle üçüncü bölümünde yer alan yazılar, kurumsal kaynak ve topluluk katılımını birleştiren hibrit modelleri, özerklik sorunları, güç dengesizliği, vb. sorunsallardan kaçırmanın “katılımcı kurumsal arşiv” olarak adlandırıyor. Üniversite, kütüphane, müze ve devlet arşivleri gibi büyük, kurumsal yapılarda hayata geçirilmiş kimi uygulamaların dönüştürücü etkisi göz ardı edilemez nitelikte. Örnek vermek gerekirse Schlesinger Library (Radcliffe Institute, Harvard), Amerika Birleşik Devletleri’nin kuruluş yıllarına uzanan geniş bir tarihsel yelpazede 4400’ü aşkın el yazması koleksiyonu, 150 bin cilt kitap ve süreli yayın, film, fotoğraf ve görsel-işitsel materyaliyle önemli bir başvuru kaynağıdır. Bir nevi kadın tarihçiliğini ana akım akademiye taşıyan bir merkezi bir işlev de görür. Kütüphanenin arşivleri yalnızca feminizm, kadın sağlığı ve kadın aktivizmi tarihindeki güçlü gelenekleriyle değil, aynı zamanda Amerikan tarihinde ırk, etnik köken, cinsiyet, cinsellik ve sınıfın kesişimsel işleyişini belgelemesiyle de öne çıkar. Ayrıca erkekler tarafından üretilmiş birçok belgede kadın deneyimlerinin izlerini sistemli şekilde görebilmeyi de mümkün kılar.⁴ Anglo-Amerikan odağın ötesine geçen feminist hareketin küresel ölçekte (Latin Amerika, Asya ve Afrika) belgelendiği kurumsal arşivler (Kb. Sophia Smith Collection (Smith College)), transnasyonal feminist ağlar kuruyor. Aynı zamanda National Archives and Records Administration’ın (NARA) Kadın Belgeleri Programı’nda olduğu gibi devlet arşivlerinde kadın belgelerinin görünürlüğünü artırma ve resmi tarih anlatısına feminist müdahalelerde bulunarak göçmen kadınların vatandaşlık belgeleri, savaş dönemi kadın emeği kayıtları gibi alt koleksiyonlar oluşturuyorlar.

Topluluk temelli arşivcilik, güç ilişkilerini tersine çevirmeye etkili bir manivela olarak gösteriliyor. Geleneksel anaakım kurumsal arşivlerde arşivci, belge üzerinde mutlak yetkiye sahiptir: Hangi belgelerin alınacağına, nasıl sınıflandırılacağına ve kime gösterileceğine o karar

verir. Bu mutlak ve kontrol odaklı bilginin ürettiği hiyerarşi topluluk temelli arşivlerde (örneğin feminist kolektiflerin arşivleri) büyük oranda kırılıyor. Belge üreticisi, yani kadınlar, aktivistler, topluluk üyeleri, arşivin karar mekanizmasına dahil ediliyor. Kitaptan bir örnekle, Danelle Moon, 1970’ler feminist hareket belgelerinin toplanmasında kadın örgütleriyle eşit ortaklık kurmanın, yalnızca bellek değil mülkiyet ve temsil hakkını da topluluğa iade ettiğini aktarır. Peki bu nasıl oluyor derse-niz? Moon’un anlattığı Women’s Liberation Movement arşivinin epistemolojisi bilgi üretiminin çoğullaştırılmasıyla kuruluyor. Yani belgeler öne çıkan örgüt liderlerinden değil sıradan üyelerden ve farklı kimlikleri olan kadınlardan da toplanıyor. Toplanan bu belgeler arasında mutfak toplantılarının tutanakları, protesto afişleri de var, çocuk bakım listeleri gibi “gündelik” belgeler de. Kadınların ille de büyük anlatıları, liderlik pratiklerini değil sıradan, gündelik deneyimlerini özellikle de röportajlar, sözlü tarih görüşmeleriyle aktarmaları bilgiye ve belgeye ulaşma sürecini de dönüştürücü kılıyor. Anlatıcıların kendi metinlerini gözden geçirme hakkını teslim eden bu görüşmeler, arşivin mutlaklaşmaya meyilli otoritesini kırılanaştırdığı gibi dönüştürüyor da.

Yine arşivin otoritesini yeniden tanımlayan bir diğer unsur belgelerin mülkiyetinin, sahiplik ilişkisinin örgütlerle, topluluklarla paylaşıyor olması. Sözlü tarih görüşmelerinde, anlatıcıların katologlama sürecinde söz sahibi olan topluluk üyeleri bilgi üretiminin de birer öznesi. Gönüllü emek ve yerel topluluk katılımına dayalı esnek ve katılımcı arşivcilik, bağışlanan belgeler üzerinde topluluk üyelerinin karar süreçlerine katılımı ya da katologlama aşamasında bireylerin kendi kimlik ve hikâyelerini temel alarak metadata üretmesi gibi pratiklerle, hem içerik hem yöntem düzeyinde dönüştürücü bir potansiyel barındırır. Bu dönüştürücü yaklaşımın öncülüğünü queer feminist arşivcilik örnekleri üstlenir. (Bkz. Lesbian Herstory Archives, Brooklyn, New York). Bu bağlamda dikkat çeken bir örnek, Güney Asya kökenli kadınların ABD’deki yaşam deneyimlerini kendi anlatıları üzerinden paylaşabildikleri çevrimiçi platform South Asian American Digital Archive’dir (SAADA). Kullanıcıların kişisel hikâyelerini, göç belgelerini ve aile albümlerini yükleyerek katkıda bulunabildiği bu arşiv, diaspora kadınlarının öznel deneyimlerini kendi denetimleri altındaki bir arşiv ortamına taşımalarına ve bu deneyimleri görünür kılarak kamusalallaştırmalarına olanak tanıyor. Kitap genelinde görülen feminist arşivcilik pratiklerinin toplumsal belleği dönüştürme potansiyelinin birkaç mecrasından biri de hem epistemolojik adalet hem de bellek sürekliliğinin dengesi. Biraz daha açarsak, arşivleme esasında katman katman bir pratikle yürütülmektedir. Örneğin belge seçimi ve tanımlama düzeyi denilen, hangi belgelerin arşive gireceği ve nasıl tanımlanacağı, temsil politikalarını doğrudan etkiler. Ya da arşive erişim ve kullanım düzeyi, kadın arşivleri üze-

4. Radcliffe Institute for Advanced Study at Harvard University. (n.d.). Collections. Radcliffe Institute for Advanced Study. Retrieved August 27, 2025, from <https://www.radcliffe.harvard.edu/schlesinger-library/collections>

rinden düşünürsek, açık erişim politikalarıyla erişimsel eşitsizlikleri azaltabilir. Tüm bu katmanlılık esastan anlatı kurma düzeyini de belirliyor. Arşiv malzemelerinin sergilenmesi, yayınlaştırılması bir tür yeniden kurulanması, mevcut tarihyazımını dönüştürüyor.

Kadınların tarih boyunca deneyimlerinin belgelenmesi, kadın tarihçiliğinin temel meselelerinden biri olarak hem feminist kuramı hem de arşivcilik pratiğini derinden etkilemiştir. Kitap bu derin etkinin yatağını biraz daha genişleterek, kadın deneyimlerinin görünmez kılınmasının nedenlerini sorgulayarak başlıyor ve feminist tarihyazımının ortaya çıkışını, erken arşiv girişimlerini, arşivcilerin ve tarihçilerin ortak mücadelelerini belgeliyor.

Feminist arşivcilik bugün dijital ortamda da kapsayıcılık, çok dillilik ve kültürel bağlama duyarlılık ilkelerini savunuyor. Bunu yaparken de dijital metadata standartlarının toplumsal cinsiyet bakımından gözden geçirilmesi (örneğin, cinsiyet kimliği kategorilerinin esnek hale getirilmesi); yine topluluk temelli dijital arşivlerde siber güvenlik protokollerinin geliştirilmesi; özellikle şiddet mağdurlarının belgelerinin korunmasının gözetilmesi ya da açık erişim ile rıza arasında denge kurmanın sağlanması aciliyet ve önem taşır. Belgelerin özgürce paylaşılması ile topluluk haklarının korunması arasındaki gerilim, ikilemler, feminist arşivciliğin toplumsal bellek ve temsil politikalarını dönüştürme süreciyle doğrudan ilgili olduğunu gösteriyor. Dijital alanın kapsayıcılık potansiyeli kadar bir dizi riskler taşıdığı gerçeği feminist arşivcilerin uzun süredir gündemindedir. Dijitalleşme, geçmişte erişilemeyen belgeleri görünür kılma imkânı sağlıyor. Ancak feminist arşivcilik bunun kapsayıcı metadata ve etik paylaşım ilkeleriyle desteklenmesi gerekliliğinin altını çiziyor. Örneğin kitapta yer verilen arşiv uygulamalarının birçoğunda cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim kategorilerinin sabit, ikili bir sistem yerine esnek biçimde tanımlanmasının dijital temsil politikalarını dönüştürdüğü vurgulanıyor. Aynı zamanda, şiddet mağduru kadınların belgelerinin çevrimiçi paylaşımında rıza ve anonimlik ilkesinin gözetilmesinin, feminist arşivciliğin etik, politik boyutu bakımından ne kadar elzem olduğu da belirtiliyor.

Bitirirken

Perspectives on Women's Archives feminist epistemoloji, feminist tarihyazımı ve arşiv kuramını birbirine eklemlen bir çerçeve kuruyor -üstelik bunu sadece kavramsal düzeyde değil, arşiv pratikleri üzerinden de somutlaştırıyor. Kitabın yaklaşımını üç eksenle düşünebiliriz: İlki, feminist epistemolojiyle başlattığı eleştirel niteliğidir; bu yaklaşım bilginin üretim koşullarını, bilgiyi 'nötr' ya da 'evrensel' olarak değil, tarihsel, kültürel ve toplumsal güç ilişkilerinin bir ürünü olarak ele alır. Arşivcinin ya da tarihçinin "tanık" değil, üretime doğrudan dahil olan bir özne olduğunu hatırlatır. Kitap

arşivcinin seçme, sınıflandırma ve betimleme süreçlerinde kendi konumunun belirleyici olduğunu özellikle vurgular. Donna Haraway'e referansla bu konumlanmış bilgi (situated knowledge) arşivsel "boşluk" ve "sessizlik" analizlerinde oldukça işe yarar. Bu analiz, hangi bilgilerin dışlandığını, hangi grupların temsil edilmediğini saptamaya odaklandığı için kritiktir. İkincisi, feminist tarihyazımı ile belleğin yeniden inşasının kanallarının genişletilmesi. Tarihyazımında sınıf, ırk, cinsiyet, cinsel yönelim gibi eksenlerin birlikte ele alınması gerekliliği, arşivlerde temsili çoğullaştırma stratejileriyle birleşir. Bakım emeği, mektuplar, günlükler, ev içi üretim gibi konuları tarihsel kaynak olarak görür ve bu yaklaşımı arşiv politikalarına taşıyarak "kadın belgeleri" kategorisini genişletir. Üçüncüsü, arşivin politik doğasının yapısal dönüşüme etkisi. Jacques Derrida'nın *Archive Fever*'ında klasikleşen argümanında olduğu gibi arşivler "hafızayı koruyan" değil, aynı zamanda "unutmayı organize eden" yapılardır. Feminist arşivcilik bu seçici ve dışlayıcı mekanizmayı tersine çevirmeyi gerçekleştirdiğinde yapısal bir dönüşümün de zemini olabilmektedir. Örneğin kitapta 1970'ler feminist hareket arşivlerinin örgütlerle ortak kurulduğu örnekler bu noktada kritik. Topluluk temelli arşivciliğin deneyim ve denemeleri arasında olan arşiv yetkisini merkezi kurumdan topluluğa kaydırmak ya da geleneksel arşiv kuramının sabit, kategorik betimleme yöntemlerini esnek, öz tanımlamaya dayalı metadatayla değiştirmek gibi.

Kitabın örüntüsü diyebileceğimiz bu üç eksenin kesişiminde ortaya çıkan bulgular, kitabın arşivciyi bilgi üretiminin aktörü kılarak epistemolojiye etkisi; gündelik deneyimler ve çoklu sesler üzerinden tarihyazımına etkisi son olarak da arşivin mevcut güç ilişkilerini yeniden üretmek yerine onları sorgulayan, dönüştüren bir alan olarak arşiv kuramına etkisi. Kitap bu etkileri süreç ve sonuçları itibarıyla incelikli tartışırken, topluluk katılımının kapsayıcılığıyla dönüşen arşiv kuramını, kurumsal altyapının güvenliğiyle birlikte düşünmenin gerekliliğini de kuvvetle vurguluyor. Daha somut ifade etmek gerekirse, kadınların yaşamları çoğunlukla "özel alan"da (cinsellik/mahremiyet, maneviyat, gündelik yaşam) yer aldığı için belgelenmesi zorlaşır. Eksik tanımlamalar, kötü koruma koşulları ya da belgelerin ana akım kurumlar dışında bulunması erişimi çok daha engelleyici hale getirir. Sözlü tarih metodu gibi kısmi çözüm içeren uygulamaların da sınırlı kaldığı düşünüldüğünde arşivcilerin tanımlama ve erişim politikalarını yeniden yeniden düşünmesi gerektiği hatırd tutulması beklenir. Elbette teknoloji (dijitalleştirme, sosyal medya belgeleri) çeşitli fırsatlar yaratır ancak maliyetler, formatların hızla eskimesi ve seçici koruma gibi riskler dijital dönüşümün önemli kısıtlılıkları olarak da bilinir. Nasıl? Örneğin arşivciler teknolojiyle belgeleri korurken neyin, kimin kaydının önemli olduğuna dair daha derin sorulara yerterince eğilebiliyor mu? Dijital çağda hangi belgelerin

saklanacağına kim karar veriyor? Yurttaş arşivciliği ve küresel çevrimiçi kayıtlar profesyonel arşivciliği nasıl dönüştürüyor? Ya da profesyonel arşivcileri yurttaş arşivcilerden ayıran şey nedir? gibi sorular arşivciliğin ele avuca gelmez ufkuna dair bir manzara sunuyor.

Bu anlamda *Perspectives on Women's Archives*, feminist arşivcilik tartışmalarını yalnızca kuramsal değil, somut kurumsal ve topluluk pratikleri üzerinden ele almasıyla, alan için önemli bir katkı sunuyor. Kitap, feminist epistemoloji ile arşiv kuramını birleştirirken, toplumsal bellek çalışmalarına da yeni kavramsal ve yöntemsel açılımlar kazandırıyor.

Hem akademik okura hem de sahada çalışan arşivcilerle, kadın hareketi aktivistlerine ve bellek çalışmaları yapan topluluklara rehberlik edebilecek nitelikte bir derleme; ancak nihai bir kaynak değil. Çünkü kesimsellik kurulan disiplinlerarası işbirliği, arşivcilik pratiklerine eleştirel yaklaşım ve arşivlerin birer güç, bellek ve mücadele mekânı olduğunun kabulü bunu gerektirir. Bu nedenle *Perspectives on Women's Archives*, yalnızca tarihçiler ve arşivciler için değil, feminist bilgi üretiminin toplumsal ve politik boyutlarıyla ilgilenen hem araştırmacılar hem arşiv profesyonelleri hem de aktivistler için "yanıtlanmamış" sorular hazırlayabilen eleştirel bir çalışma.

Kaynakça

- Caswell, Michelle L. "Toward a survivor-centered approach to records documenting human rights abuse: lessons from community archives." *Archival Science* 14, sy. 3-4 (2014): 307-22. <https://doi.org/10.1007/s10502-014-9220-6>.
- Haraway, Donna. "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective." *Feminist Studies* 14, sy. 3 (1988): 575-99. <https://doi.org/10.2307/3178066>.
- Harris, Verne. "The Archival Sliver: Power, Memory, and Archives in South Africa." *Archival Science* 2, sy. 1-2 (2002): 63-86. <https://doi.org/10.1007/BF02435631>.
- Myers, E. A. "I Am My Sister's Keeper: Women's Archives, a Reflection." *Perspectives on Women's Archives* içinde, editörler Tanya Zanish-Belcher and Anke Voss, 433-45. Chicago: Society of American Archivists, 2013.
- Now & Then. "Archive Fever – Derrida, Steedman, & the Archival Turn." YouTube video, 29 November 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=uHtXeUH4gnY>.
- Radcliffe Institute for Advanced Study at Harvard University. *Collections*. Radcliffe Institute for Advanced Study. Erişim tarihi, 27 Ağustos 2025. <https://www.radcliffe.harvard.edu/schlesinger-library/collections>.
- Scott, Joan W. "Gender: A Useful Category of Historical Analysis." *The American Historical Review* 91, sy. 5 (1986): 1053-75. <https://doi.org/10.2307/1864376>.
- Zanish-Belcher, Tanya, and Anke Voss, eds. *Perspectives on Women's Archives*. Chicago: Society of American Archivists, 2013.

